

K NEOLITICKÝM IDOLŮM.

Jiří Neustupný.

V starším období našeho neolitu — v kultuře páskové keramiky — obrací se naše zraky nutně k jihovýchodu. Tam, v oblasti s naší páskovou sesterské, vytváří se kultura specificky jižní, bohatá tvary a zvláště výzdobou, která svou životní schopností proniká hluboko i do střední Evropy. Impulsy jihovýchodní jsou patrné u nás již v mladší volutové keramice (malování nádob a plastika)¹, ale byly přece jenom slabé, než aby mohly zabránit směru, jímž se vývoj v naší zemi počal bráti. Trvá dosti dlouho, nežli v Čechách jihovýchodní kultura plně zvítězí. Vypíchaná keramika měla zatím dosti času, aby se tvarově ustálila a rozvinula svou samostatnost výzdobnou.² Efektní vzorce jihovýchodní výzdoby, ať již malbou, inkrustací nebo rytím provedené, dovedly však okouzlit i naše výrobce keramiky, takže zvláště v nejmladších fázích vypíchané keramiky vidíme silnou snahu po napodobení — ovšem domácí technikou. Ornament — dosud spoutaný v krokvicovitých páskách — rozbíhá se

po větší ploše, vpich ztrácí přísnost a často ostrost; klesá na pomocný prvek sloužící k výplni vzorců plošných.³ Vedle vpichu vystupuje již současně i ornament rytý, jako další příznak vítězího jihovýchodu.⁴

Dnes jsme již poměrně dobře zpraveni, jak tyto jihovýchodní prvky do naší vypíchané keramiky přišly. Svědky jsou tu četné věci jihovýchodního rázu (moravská pomalovaná a jordansmühlská keramika) v jamách s vypíchanou keramikou, jednak čisté jámy a sídliště s těmito jihovýchodními kulturami.⁵ Nálezy tohoto druhu se stále množí. Z toho je zjevno, že nejde jen o obchod, nýbrž i o přistěhování nového lidu, který k nám přicházel z oblasti jihovýchodní a starou páskovou oblast na konec z velké části ovládl.

Jedním z nejdůležitějších jihovýchodních prvků v tomto rušném období v Čechách je plastika; vedle sošek zvířecích zvláště sošky lidské — idoly.

K idolu z Molitorova, Komořan, Saběnic (Sabnitz, okr. Most)⁶ přistoupila nejnověji

¹ Zdá se, že vůbec v páskové keramice všude plastika pochází z oblasti jihovýchodní. Otázka by však vyžadovala ještě důkladného přezkoumání.

² Cizí účast na vzniku vypíchané keramiky je spíše naznačována, nežli propracována. K otázce vlivů, odchylného vývoje na Moravě a v kolébece vyp. ker. srv.: Červinka, Morava za pravěku str. 121; — Mor. starož. II., 69; — v Ebertově RLV. II., 61. Hoernes M., Urg. d. b. K.² str. 278; Hoernes-Menghin, Urg. d. b. K.³ str. 782 (Anhang). Schráníl J. Vorgesichte str. 45; Stocký A., Studie o č. neol. str. 27 a 29; — O. P. I. str. 2; Pravěk I. 64, 142.

³ Stocký, Pravěk I., 68, 145; Schráníl, Vorgesichte 47; Neustupný, PA XXXV, 554 a násl.

⁴ Chaby (Stocký, Pravěk I., tb. XLV, 15), Rousovice (l. c. tb. XLIII, 4, 5). Selc (Böhm J., Zprávy čs. st. arch. úst. I (1929), obr. 20, č. 4).

⁵ Stocký, Pravěk I., 66, 76 a 145; Schráníl, Vorgesichte 45.

⁶ Molitorov: Stocký, Strena Buliciana, Zagreb, str. 717, O. P. III. (1924) str. 130. Komořany: Tätigkeitsbericht d. Mus. Ges. Teplitz 1899, obr. 2. Sabnice: R. v. Weinzierl, Verhandlungen, Berlin 1897, str. (246) a násl. Sošku z Komořan popisují podrobněji, protože původní publikace i zobrazení nedostačují. Sošku ze Saběnic jsem nemohl podrobiti rozboru. Proto se blíže o ní nezmiňuji. O slavětinském idolu přednášel prof. Stocký na mezin. sjezdu anthropolog. v Amsterdamě r. 1927.

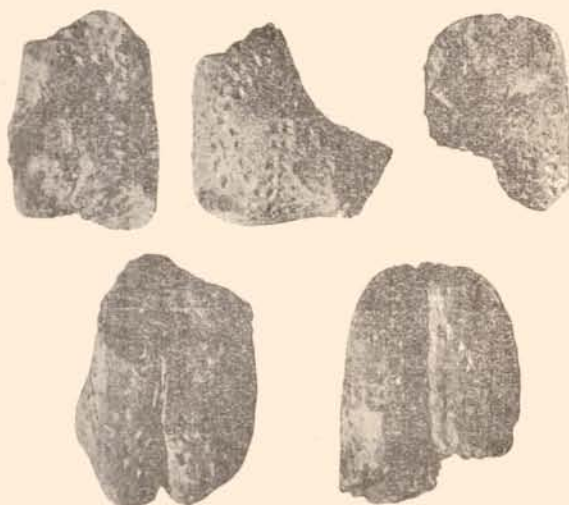
soška ze Slavětína (dále popisovaná), soška dra Axamíta z okolí Prahy a několik sošek (torsa) z okolí Kólna.⁷ Jediné soška dra Axamíta a sošky kolínské mají plně průkaznou cenu, protože je znám jejich průvodní materiál (pomalovaná keramika moravská). Ostatní sošky jsou nálezy náhodou zachráněné, čímž je ztíženo jejich přesnější zařazení chronologické. Jejich kulturní a umělecká cena zůstává tím ovšem nedotčena.

Národní museum v Praze zakoupilo v roce 1927 od p. Ráže sbírku, obsahující starožitnosti různých dob, nasbírané při hlubokém orání polí v okolí Slavětína (okres Louny). Při prohlídce střepevého materiálu našel tehdy PhC J. Vacek torso ženské sošky.⁸

Torso nám zachované představuje střední část těla od spodu prsou až asi do poloviny stehen; soška znázorňuje postavu sedící tak, že nohy svírají s trupem pravý úhel. Zadek je mírně zesílen, vysunut a nepatrně přihrocen. Na zádech táhne se rýha, která u hýždí náhle ostře se zařezává do těla (skoro až 1 cm hluboko) a dělí je na dvě části; vychází pak a dosti hlubokou brázdou odděluje obě nohy i na spodu. Vytvoření klínu není na sošce dosti jasné; neboť právě na horní straně pravého stehna je část odštípnuta. Při celkovém vzhledu a krásně zachovávaných proporcích sošky lze očekávat, že obě nohy byly i na horní straně vedeny symetricky. Pak dutina klínová zařezávala se značně hluboko mezi obě končetiny. Ploška levé nohy, do této dutiny obrácená, není sice hlazená jako ostatní povrch, ale je celistvá a ukazuje, že obě nohy spolu nahoře nesouvisely a že klín byl skutečně dosti hluboký. Dutina klínová pokračovala nahoře dále hlubokou brázdou, rozdělující obě končetiny i zde, takže byly spojeny jen asi v šíři půl cm. To je dobře patrné při pohledu ze předu. (Obr. 7.)

⁷ Oba nálezy budou publikovány souborně s ostatním materiálem. — Ještě dále na periférii páskové oblasti byly idoly nalezeny ve Slezsku (Otitz) v Lommatschi, ve Wulfenu (Anhaltsko — s kulturou walternienbursko-bernburskou!) Vlivy jihovýchodní samozřejmě směrem k hranicím páskové oblasti slábnou, až na př. v Porýní mizí

Soška je pokryta výzdobou sestávající z pásů, složených vždy ze 3 řádků hlubokých i mělkých vpichů, širokých, čtvercového, místy kosočtverečného obrysu. Vpichy nejsou pravidelné. Pásky jsou k sobě připojovány (jejich složení je nejlépe vidět z obrázků). Pravidelnosti ve výzdobě těla není. Barva sošky je žlutohnědá, materiál je dosti jemná hlína, jen nepatrně promíšená dro-

Obr. 7. Sedící idol ze Slavětína u Loun. (Nár. Mus.)
Fig. 7. Idole assise de Slavětín, près de Louny. (Mus. nat.)

boučkými kaménky; celek je pevný, dobře vypálený. Povrch mezi pásy vpichů je hladký a poněkud seřezáváním do dlouhých plošek vyhraněný (fasetovaný). Mimo lomy u chybějících částí je ještě trochu poškozena pravá polovina zadku. Výška torosa je 55 mm, šířka u nohou 53 mm, šířka od klínu k hrotu zadku 38 mm. Na sošce není jasných pohlavních znaků, ale můžeme říci — vzhledem k výstavbě klínu — že mužských plastických znaků zde nebylo. Soška má klín upravený tak, že je myslitelné jen pohlaví ženské. (To mohlo být vyznačeno otvorem).⁹ Ostatně plastika vůbec. Srv. Seger H., Schlesiens Vorzeit NF VII, 8; Deichmüller, Praeh. Z. I. (1909) str. 401; Niklasson N., Jahreshefte f. V. ST L. XII, 75 a násl., Halle 1925; Childe G., The Danube in the Prehistory str. 40 a 88. — ⁸ Inv. čís. 34.573.

⁹ Srv. na př. sošku z Tatar-Pasardžiku, Hoernes, Urgeschichte¹ 208.

u mnoha sošek nebývá vyznačeno pohlaví v klínu, nýbrž rozhodující je utváření prsou a zesílený zadek. Nutno i podotknouti, že mužské sošky jsou proti ženským neobyčejně vzácné a pohlaví u nich bývá v klínu plasticky zdůrazněno (falus).¹⁰

Druhý sedící idol byl nalezen již před léty v Komořanech (Kommern) u Mostu¹¹ a je

Obr. 8. Sedící idol z Komořan (Kommern).
Fig. 8. Idole assise de Komořany (Kommern), près de Most (Brüx).
Museum Teplice.

uložen v teplickém museu. Je vysoký 63 mm, šířka prsou je 47 mm. (Obr. 8.) Záda má klenutá, prsa plochá. Otvor v krku zdá se ukazovati, že hlava byla k tělu připevněna. Ruce jsou vyznačeny, ale zkráceny — zvláště levá. Pokračování levé ruky tvoří hluboká a široká rýha vedoucí až k nohám. Nohy svírají s tělem těž pravý úhel. Spodek zadku je rovný a pokrytý 9 otvory (jamkami) o průměru asi 3 mm. Je velmi těžko vysloviti se o významu těchto jamek. Nohy jsou jen pahýlovité, bez kolen a lýtek. Prostor mezi nohama je nepravidelně spojen (vyplněn) a poněkud u levé nohy poškozen. Nelze úplně vyloučiti, že tu bylo původně vyznačeno pohlaví (mužské?); jiných pohlavních znaků na

sošce není, ač prsa jsou dobře zachována. Idol je pracován velmi hrubě a špatně vypálen; je zhotoven z červenavé hlíny. Povrch je hrubý, nehlazený.

K časovému a kulturnímu zařazení českých idolů lze říci asi následující. Sošky kolínské a Axamítova byly nalezeny s moravskou malovanou keramikou. O molitorovské sošce byl Stocký na pochybách, zda patří keramice volutové nebo vypíchané; ve svém »Pravěku země české« (I. díl) uvádí ji u keramiky volutové. Usoudil tak na základě okrouhlého vpichu seřaděného do dvouřadých pásek, kterýžto způsob výzdoby nacházíme na nejmladší volutové keramice. V naší volutové keramice jsou sice již pokusy o figurální zvířecí plastiku a podobně i na Moravě, kde se nalézají již i modely chýší a první ženské idoly, hrubě pracované.¹² Schráníl řadí však sošku molitorovskou ke keramice vypíchané. Vpichy na molitorovské sošce bych nespojoval s výzdobnou technikou nejmladší volutové keramiky. Vpichy na sošce nemám za výzdobu v duchu domácím, nýbrž za znázornění oděvu (tetování?). Okrouhlými vpichy je vyznačen oděv i u nové sošky Axamítovy, na sošce z Birmenic u Lomače (Lommatzsch) v Sasku a u četných jiných z oblasti jihovýchodní, kde vpich není domácím prostředkem výzdobným (k tomu viz pozn. 13.) Molitorovská soška je blízká typům moravské malované keramiky a tu z důvodů slohových, kulturních a chronologických zařadil bych ji také do oné rušné doby, kdy vypíchaná keramika byla nasycována a pohlcoována přílivem z oblasti jihovýchodní. Pro zařazení slavětínské sošky je rozhodující způ-

¹⁰ Pro Moravu: Schráníl, *Vorgeschichte* 53, *Vildomec*, OP. VII.–VIII., str. 37. Pro Halič: *Hadaczek K.*, *La colonie industrielle de Koszyłowce de l'époque énéolithique* str. 18, *Kandyba O.*, *Haličská pomalovaná keramika neolitická*, *Doktorská dis.*, Praha 1930; pochybné mužské sošky z Ukrajiny u *Skrilenka*, *Trudy XII.*, z *Thesalie* u *Tsuntase Chr.*, *Ai proistorikai akropoleis Diminiu kai Sesklu* tb. XXXIII, č. 2 a 4; *Karo G.*, *Archiv für Religionswiss.* XII (1909), 356 a násl.; *Wace-Thompson*, *Prehistoric Thessaly* str. 122 a 163; srv.

i *Hoernes-Menghin*, *Urgeschichte*³ str. 314; pro *Erösd Childe*, *The Danube* 103.

¹¹ Tento idol není uveden ani v pracích *Stockého* ani *Schráníla*. Prohlédl jsem sošku a neshledal jsem důvodů, pro něž by nemohla býti zařaděna s pravděpodobností mezi neolitické idoly.

¹² *Stocký*, *Pravěk I.*, 56; *Schráníl*, *Vorgeschichte* 45. Soška z *Nosvic*, nalezená s volutovou keramikou, je zdobena ve slohu mladší volutové; *H. Seger*, *Schlesiens Vorzeit N F VII* (1910), str. 18.

sob výzdoby,¹³ která je provedena v duchu ryze domácím – vpichem. Výzdoba nemá starý přísný dvojpich, nýbrž tři řádky vpichů jsou dělány samostatně bez vzájemného zladění; vpichy jsou plošné a uvolněné. Můžeme proto sošku slavětínskou zařadit do mladšího období vypíchané keramiky a označit ji za produkt vlivů jihovýchodní oblasti. Není čistým importem, přes svůj »klasický« vzhled, protože je zdobena domácí technikou a cizí vzory napodobuje jen tvarem. Byla-li slavětínská soška proporcionální, pak je možno její výšku odhadnouti až na 18 cm. Tím se řadí mezi největší sedící idoly vůbec.¹⁴ Stáří druhé sedící sošky z Komořan (Kommern) je nespolehlivěji určiti, protože se nedostává dosti opor – soška je nezdobená a hrubá. Její tvarová podobnost k ostatním sedícím dává však tušiti, že náleží asi témuž období jako všechny sošky ostatní.

Sedící idoly jsou ovšem u nás něco zcela výjimečného, pravá jejich vlast je v oblasti jihovýchodní; do okolí se šířily velmi nepatrně a z celého území, které jihovýchodní kultura zabrala po páskové keramice, lze uvést jen nepatrný počet kusů. Tak na př. z malované keramiky moravské jsou známa jen 2 torsa sedících sošek ze Střelice u Znojma a Jaroměřic u Mor. Budějovic.¹⁵ (Obr. 9.)

Po vzorech pro slavětínskou (a komořanskou) sošku je nutno obrátiti se do oblasti jihovýchodní. V jihovýchodní oblasti nejsou

¹³ Niklasson (Jahresschr. f. V. STL. XII, 79) se mylí, soudí-li, že vpich, jímž jsou zdobena plastická torsa z Rössenu a Stößenu, není pro kulturní určení rozhodující. Jeho důvod, že vpichem jsou zdobeny i idoly jihovýchodní, ač vypíchané keramice nepatří, není přesný, protože na jihu jde o okrouhlé vpichy, kdežto v našich případech jde o vpich typický pro keramiku vypíchanou. Kulturní příslušnost obou tors je jasná a vpich je skutečně vodítkem rozhodujícím a spolehlivým.

¹⁴ Známá sedící soška z Tatar-Pasardžiku (Hoernes, Urgeschichte¹, 208) je 19 cm vysoká, sedící z Tel Račeva 15 cm (Seure et Degrand, Bull. de Corr. Hell. 1906, str. 391); jinak sedící sošky bývají rozměrů menších: Tatar-Pasardžik 8·8, 7·8 a 7 cm, Kodžadermen 7·5 a 5·7 (Popov, Izvestija na Bälğ. arch.

sedící sošky vzácností, ale přes to jejich počet proti soškám stojícím je malý. Zůstává otázkou, zda menší jejich rozšíření je důsledkem nedostatku tvůrčí schopnosti, kterou nutně hotovení těchto složitých a naturalistických sošek vyžadovalo, či zda závisí jen od šíření určitých náboženských představ nebo kultu. Toto bude asi pro otázku nejvýznamnější. Jinak ovšem naturalistické sedící idoly zůstaly výjimkami mezi množstvím

Obr. 9. Sedící idoly z Moravy.
(1 Střelice u Znojma, 2 Jaroměřice u Mor. Budějovic.)
Fig. 9. Idoles assises de Moravie.
(1 Střelice, près de Znojmo, 2 Jaroměřice, près de Moravské Budějovice.)
Zemské mus. v Brně.

sošek stojících, na nichž lépe a důsledněji mohla býti prováděna stylisace, v jejímž znamení neolitické umění stojí. V době svého rozkvětu vůbec jsou neolitické idoly na dlouho posledním vzepjetím naturalismu – modelace některých částí těla je neobyčejně věrná a ukazuje na značné respektování anatomie.¹⁶ Sošky sedící vyžadovaly pak vždy lepšího zpracování, zachování tělesných proporcí a nepodléhaly tak schematisaci. To vidíme na všech exemplářích z jihovýchodu. Stylisace se u nich uplatňuje jen výjimečně,

družstvo II (1911), 73 a VI, 138. Sošky z Podillja jsou vysoké 10·5 a 7·7 cm (Makarenko, Trypilška kultura na Ukrajině I, str. 168). Největší stojící idoly moravské pomalované keramiky dosahují výše až 22 cm (Vildomec, OP. VII.–VIII., tb. V., č. 23).

¹⁵ Torsa jsou ve sbírkách Zemského musea v Brně. Konservátor Dr. J. L. Červinka chystá větší publikaci o moravských idolech, kde bude blíže o tamních sedících soškách pojednáno.

¹⁶ K tomu srv. hlavně R. Popov, Izvestija na Bälğ. arch. Institut III (1925), 98 a násl.; pro kostěné idoly Popov, Izvestija na Bälğ. arch. družstvo II (1911), 73 a 76. Čilingirov (Pr. Z. VII, 215) mylně měl anatomické čáry za zástěrky. Pro Thesalii Karo v Archiv f. Religionswiss. XII., 356 a násl.

jako na př. na sošce z Haliče, kde horní část těla je zploštělá.¹⁷

Idoly moravské malované keramiky lze zařadit do okruhu butmirského; mimo uvedená 2 torsa neznáme sedících sošek.¹⁸ Sedících idolů není ani v Butmiru ani na Pločniku.¹⁹ Na rozhraní páskové a jihovýchodní oblasti nalezena byla krásná sedící soška v Čaršiji (Srbsko) a ve Vinči²⁰ soška ženy s děckem v náruči. Hojně jsou rozšířeny sedící sošky v obvodu malované keramiky ukrajinské, kde se vyskytují v mladší (B) skupině. Vedle sedících sošek nalezeny tu byly sošky sedící na malých křeslech, která byla nalezena i samostatně.²¹ Ukrajinská skupina jihovýchodní oblasti nebyla však, pokud je nám známo, ve styku s kulturami na našem území, které tíhlo vždy k zeměpisně přístupnějšímu Podunají a Balkánu. Tamní (jihovýchodní) skupiny byly expansivnější a vysílaly k nám mohutné proudy (lidstva i kultury). Zde v balkánské skupině jihovýchodní oblasti najdeme nejvíce sošek typu, k němuž patří slavětínský (a komořanský) idol.

Sedící sošky známe tu z bulharských, tráckých, thesalských i středověkých sídlištních mohyl.²² Sedící idoly jsou již v I. periodě thesalské skupiny a ještě v II. periodě vynikají realismem nad sošky stojící. Tomuto mladšímu období patří zvláště krásná soška ženy

s děckem v náruči, pomalovaná ornamenty odpovídajícími výzdobě současné keramiky. V bulharských »mohylách« vedle sedících idolů nacházejí se i křesla. Sošky sedících žen s děckem v náruči jsou známy též z Ukrajiny, ze starší kykladské kultury i z mladších období egejské oblasti. Skrilenko ukazuje na východní sošky, kdežto Childe má za jejich východisko Thesalii (Sesklo a Chaironea).²³

Vzhledem k počtu nálezů můžeme soudit, že východisko typu sedících sošek bude hledat někde na Balkáně. Bližší určení však dnes při nedostatku materiálu není možné. Při hledání vzorů pro slavětínskou a komořanskou sošku musíme hlavně přihlížeti k těmto krajům. Tato okolnost je zajímavá po nejedné stránce. Kdežto stojící idoly středoevropské mají ráz butmirský, slavětínská má nepochybně vztahy k čisté jihovýchodní oblasti, jejíž přímé vlivy lze pozorovat jak v této době, tak i později v době rozkvětu únětické kultury. O tom, že soška slavětínská (a komořanská) napodobují balkánské vzory, po přehledu rozšíření typu sedících idolů nemůže být pochyby. To by ovšem odporovalo pojetí A. van Scheltemy,²⁴ který středisko šíření všech idolů vidí na Ukrajině (»Südrussland«). Na Balkáně je však rozšířeno nejvíce typů sošek a jednotlivé typy jsou tu nejhojněji zastoupeny. Šíření typů

¹⁷ Na věrnější provedení těla u sedících sošek trypilské kultury upozornil již *Skrilenko*, *Trudy* XII, u sošek thesalských *Karo*, *Ebertův RLV* I., 29 a *Hoernes-Menghin*, *Urgeschichte*³ 313. Sploštělá soška u *Hadaczka*, *Koszylówce*, obr. 265–266.

¹⁸ Za sdělení děkuji laskavosti dra J. L. Červinky. Sedící sošky z Moravy uvádí i *Childe* (*Danube* str. 78). O torsu ze *Ctidružic* (*Vildomec*, *OP* VII.–VIII., 34) není jisto, zda pochází ze sedících sošky. Konservátor Dr Červinka má je za držadlo naběračky.

¹⁹ *Hoernes*, *Urgeschichte*¹ 229; *Grbić M.*, *Pločnik*, *Beograd* 1930; *Stocký*, *Pravěk* I., 80.

²⁰ *M. Vasić*, *Praeh. Z. II.* (1910), 101; též *B. S. A.* XIV. (1907–8), str. 321 a násl. *Tsuntas*, *Dimini* str. 379, *Childe*, *Danube* 70.

²¹ *Hadaczek*, *Koszylówce* str. 264–273; *Chvojko V. V.*, *Drevnije obitateli srednjago Pridněprovja i ich kultura v doistoričeskija vremena*, str. 22.

Kyjev 1913. *Souborně u Skrilenka*, *Statuetki*, *Trudy* XII.; *M. Makarenko*, *Trypilška kultura* I., str. 168 a 172, tb. I- a II.; *S. Hamčenko*, l. c. str. 37; *O. Kandyba*, *Haličská pom. keramika*.

²² *Tsuntas*, *Dimini* (srv. *Karo* v *Archiv f. Religionswiss.* str. 356 a násl.); *G. Karo*, *Ebertův RLV*, I., 29; *Wace a Thompson*, *Thessaly* str. 41, 122, 163; *Hoernes-Menghin*, *Urg.*³ 313 a 794, *F. A. van Scheltema*, *Ebertův RLV* VI., str. 29. Pro Bulharsko: *Hoernes*, *Urg.*¹ 208; *Popov*, *Izvestija na Bălg. arch. družestvo* II. 73 a 74 a VI, 138, 140; též *Pr. Z. IV.* (1912), 107 a násl.; též *Vodač* za *Narodnija muzej* 80, 81 a 83; též *Izvestija na Bălg. arch. Inst. III.* (1925), 98; *Seure et Degrand*, *Explorations* str. 376, 411.

²³ *Perrot-Chipiez*, *Hist. de l'art* VI., 745. *G. Karo*, *Archiv f. Religionswiss.* XII, 356 a násl.; *Skrilenko*, *Trudy* XII.; *Bosserth H.*, *Altcreta* obr. 121; *Childe*, *Danube* 67.

²⁴ *Ebertův RLV*. VI., 29.

sošek z Balkánu do okolí dá se dobře sledovati a to za účasti ostatních kulturních prvků, kdežto šíření z Ukrajiny dokázati vůbec nelze. Je nutno také upozorniti, že celá plastika jihovýchodní oblasti není jednotná a že různé prostředí, různé tvůrčí záliby a schopnosti a v první řadě různá náboženská pojetí a kultury daly vznik i různým idolům. Společně bylo tu asi jenom základní pojetí náboženské. Nutno proto každé skupině přiřknouti více samostatnosti, neshrnovati v jedno všechny idoly a nehledati pro všechny druhy společné východisko výlučně v jediné skupině jihovýchodní oblasti. Sošky patří ke kulturnímu majetku každé skupiny právě tak jako keramika a p. Jejich vzhled vytvářel se v souvislosti s ostatním kulturním celkem a nedá se od něho od počátku odlučovati. Cizí importy dají se vždy rozpoznati a od základního celku odloučiti. Rozváděti všechny sošky z Ukrajiny však nelze.

Závažná je další otázka pojící se k naší slavětínské sošce: znamená její výzdoba tetování, znázornění šatu nebo konečně něco jiného?

V kulturách jihovýchodních vidíme sošky zcela nahé s vyznačením tělesných, zvláště pohlavních detailů, vidíme tam však též sošky, u nichž je zřejmě znázorněn oděv (třeba jen částečně). Je-li výzdoba na těle sošky znázorněním oděvu, lze vlastně rozhodnouti s určitostí jen v případech neobvyklejších příznivých: je-li oděv rozpoznán podle charakteristického tvaru nebo pokrývá-li zvláštním způsobem některou část těla, která na nahé sošce by byla vyznačena. Tak na př. je pěkně znázorněna zástěrka na idolu z Čaršije a plášťový oděv na sošce z mohyly kosti-

evské.²⁵ Zástěrka je dobře patrna i na haličských soškách. Tam bývá často znázorněna i obuv.²⁶ Z našich sošek zdá se míti zobrazený oděv soška Axamítova z okolí Prahy, pochybné jsou ovšem poměry u idolu molitorovského. U slavětínské a komořanské sošky nelze zjistiti stop po znázornění určitého oděvu.

Hůře je tomu ještě s prokázáním tetování nebo malování těla. Nepochybného důkazu přímého o malování těla a tetování v pravěku podati vůbec nelze, důkazy nepřímé nejsou vždy plně přesvědčující. Mnoho badatelů zaujímá v této otázce stanovisko značně skeptické a kritické, jiní zase tetování v pravěku mají za možné, někteří jsou pak jeho přímými stoupenci. Nevyjadřoval bych se tak skepticky jako A. Götz,²⁷ zvláště ne pro kultury jižních krajů, kde minimální množství šatstva přímo vybízelo k tetování nebo aspoň malování těla. Je-li celý inventář jihovýchodní oblasti tak pestrý, pak lze se právem domnívati, že aspoň slavnostní výzdoba těla byla neméně pestrá. Tu je nutno se zmíniti i o t. zv. pintaderách, kterých mohlo býti používáno k nanášení barev na lidské tělo. (Ovšem i zde je možno myslet na barevné kolkování látek!) Je zajímavé, že se vyskytují právě v oblasti malovaných keramik.²⁸

Někteří badatelé snažili se o jakýsi kompromis a pokládali výzdobu sošek za přenesení ozdoby šatstva.²⁹ Rozdílu mezi tetováním a malováním těla v pravěku činiti dnes nelze, ač slavnostní malování příležitostně je značně pravděpodobnější.³⁰ Velký rozdíl v názorech badatelů, vyčerpavších všechny možnosti výkladu, ukazuje, že ani zde nelze příliš zevšeobecňovati a že bude třeba postupovati od případu k případu. Rozhodo-

²⁵ Seure et Degrand, Explorations str. 425.

²⁶ Hadaczek, Koszylówce obr. 204, 239; Kandyba, Hal. pom. ker. (z musea Dzieduszyckich ve Lvově); Mosso, Escursioni nell mediterraneo 86 vidí oděv na neolitickém idolu z Knosu. U bulharských sošek nejde však o znázornění zástěrek, jak myslí Čilingirov, nýbrž o provedení anatomických detailů těla. Čilingirov, Praeh. Z. VII. 215; Popov, Izvestija na Bålg. arch. inst. III (1925), 98 a násl.

²⁷ Ebertův RLV. XIII., Tätowierung.

²⁸ Childe, The Dawn of European civilization 156, Danube 92 a 103; Popov, Vodač za Nar. muzej 105, Schuchhardt, Alteuropa² 164. Barvení látek připouští i Šchránil, Vorgeschichte 54.

²⁹ Tak Čilingirov, Izvestija na Bålg. arch. družstvo II (1911), 157 a Schuchhardt, Alteuropa² 159.

³⁰ To připomíná pro východ J. de Morgan, L'humanité préhist. 187.

vání bude ovšem těžké, někdy vůbec nemožné; zvláště nepropracovanost pravěké symboliky a nedostatečné dosud studium ornamentu bude dlouho brzdit možné poznání. Přes to, myslím, je možno uvést několik případů, v nichž o tetování skutečně jde. Tak na př. za doklad tetování (malování) můžeme pokládati vpichy obklopující plasticky modelované prsy na sošce z Butmiru, pásky šikmo z očí vybíhající na hlavách sošek z Pločniku, červeně malované linie na sedící sošce z Kodža-Dermenu³¹ a p. Případů lze uvést řadu – s menší či větší pravděpodobností.

Od uvedených příkladů bych však odědil případy, kdy ornament na soškách symbolicky znázorňuje význačné části těla: na př. spirála v klíně sošky z Tatar-Pasardžiku, ze Seskla, podlouhlá spirála na prsou sošky z Cucutenů, kříž na zádech sošky z Phaestu a p.³² Velmi často ornamenty znázorňují náhrdelníky, nánožní kruhy, náramníky a p. O náhrdelníku je možno mluvit i u sošky molitorovské.³³ Nemožno je ovšem rozhodovati vůbec u sošek příliš se odcizivších realistickému slohu, značně sestylisovaných nebo špatně provedených. Tu i původně zřejmě znázornění šatu neb tetování (malování) mohlo se státi nezřetelným nebo během času klesnouti na pouhý výzdobný prvek.

A. Götze, který popírá vůbec tetování a malování těla v pravěku, soudí, že sošky jsou zdobeny vždy ornamentem, obvyklým v keramice. To platí zvláště u sošek, které jsou zdobeny celé, ač představují těla nahá! Sledujeme-li tyto sošky po jednotlivých kul-

turách, vidíme, že jsou vždy zdobeny v duchu slohu, jímž kmen kráslil své výrobky keramické. To je zřejmě na soškách z Cucutenů, Horodnycje, Košylovců a j. Podobně i soška z Nosvic, nalezená s volutovou keramikou, je zdobena v duchu této keramiky. Krásný příklad poskytuje i žena s děckem ze Seskla. Ukrajinské idoly bývají pomalovány, podobně i na Moravě – tedy vždy v duchu uměleckého kmenového citění.³⁴ Také naše slavětínská soška je celá zdobena vpichem, běžným domácí vypíchané keramice, ač tvarem je jistě původu cizího. Jako na této sošce i na keramice jsou všechny volné plochy vyplňovány, ba přeplňovány ornamentem.

K této kategorii náleží, myslím, většina zdobených sošek. Seslabuje se tím ovšem značně teorie o tetování (malování), k níž u některých sošek svádí výzdobné vzorce provedené ne malováním, ale vpichem, nepůsobícím již tak plošně. Kloním se u většiny zdobených sošek k názoru, že jde jen o ornament, jímž kmen přibližoval idol svému estetickému citu, jak jej vtiskl i výrobkům keramickým. Nemohlo přece zůstat bez »národní« výzdoby to, co bylo předmětem úcty nebo kultu tam, kde i obyčejné užitkové nádoby jsou často nádherně zdobeny! Dlužno se ještě na tomto místě zmíniti o názoru H. Schmidta a J. L. Červinky, kteří právě ornamentaci keramiky a sošek odvozovali z tetování a malování těla jejich výrobců.³⁵

Nejtěžší je ovšem rozřešení významu sošek. Mezi badateli není sporu o tom, že tyto sošky souvisejí s náboženskými představami tehdejšího lidstva. Proto také bývají nazývány

³¹ Die neolithische Station von Butmir bei Sarajevo in Bosnien. (Hoernes-Fiala) II., tb. III., č. 10.; Gjrbić, Pločnik obr. 84 a 85; Popov, Izvestija na Bălg. arch. družestvo II (1911), 74.

³² Popov, Izvestija na Bălg. arch. Inst. III (1925), 98, obr. 6.; Tsuntas, Dimini tb. 31, 2. Hoernes, Urg.¹ 211, obr. 41-43.; Mosso A., Escursioni 214, obr. 119, Origini della civiltà mediterranea 34, a násl., obr. 18.

³³ Tsuntas, Dimini obr. 310; Butmir II., tb. IV, 1.; Gjrbić, Pločnik obr. 80; Hadaczek, Koszylówce obr. 208, 209, 210, 235, 238, 241, 242, 243, 248, 252, 258.

Viz též Kandyba, Hal. pom. keramika a Wilke, Ebertův RLV. II., Butmir; Stocký, OP. III., 130; Childe, Danube 29. – ³⁴ Hoernes, Urg.¹ 211, obr. 41-46; Čilingirov, Izv. na Bălg. arch. družestvo II (1911), 157; Hadaczek, Koszylówce obr. 197, 206, 207, 214, 216, 223, 246; Hamčenko, Trypišská kultura I., 37; Tsuntas, Dimini tb. 31, 1 (Karo v Archiv f. R. XII); Palliardi J., Pravěk VII, 125; Schráníl, Vorgeschichte 53. Gjrbić, Pločnik 15.

³⁵ Červinka, Mor. starožitnosti II., 44. Hoernesova polemika s H. Schmidtem v Urg.³ 298.

idoly. Blíže rozhodovati je však těžko i v územích blízkých historickému již východu (náboženství oblasti egejské). Velká většina sošek ukazuje zřejmě, že jde o uctívání vyšší bytosti rodu ženského; bylo by však pochybeno aplikovati na tuto bytost evropského pravěku jméno některého božstva východních cyklů. To je možné snad na východě, pokud lze sledovati vývoj náboženských představ z doby pravěké do doby dějinné — tam snad lze v prehistorických idolech spatřovati předchůdkyně chaldejské Nany (*Astarte*).³⁶ V jihovýchodní oblasti evropské doby kamenné je tomu však poněkud jinak. Souvislost představ jihovýchodní oblasti s představami orientálními je ovšem nepopíratelná; svědčí pro to příbuznost kulturní i blízkost zeměpisná. Základy náboženských představ byly nepochybně kdysi společné, představy prodělávaly však odděleně řadu změn, takže výslednice nejsou stejné; na východě vyspělá náboženství s cykly bohů, pevným kultem a kněžskou hierarchií stojí proti zřejmě nižšímu stupni náboženství evropských. Je proto lépe, neznáme-li dosah změn odehravších se na území evropském, spokojiti se s málem, nežli budovati nepodložené domněnky, jichž je možna celá řada.

Ze známých nálezových okolností lze souditi, že sošky-idoly souvisejí s představami, majícími vztah výlučně k životu a ne k smrti. V čistém svém prostředí (jihovýchodní a pásková oblast) nalézány jsou jediné na sídlištích a nikdy ne v hrobech jako na Kykladách a v Egyptě, kde sošky nepředstavují vyšších bytostí, nýbrž sluhy, kteří mají mrtvému sloužit na onom světě. Zajímavé jsou nálezy

³⁶ Velmi určitě se tu vyslovuje *Morgan*, *L'humanité* 263 a násl.

³⁷ *Childe* mluví vystižně: *The Thessalian peasants* (Dawn 66). Sídlíštní nálezy zdůrazňuje i pro egejskou oblast *Perrot-Chipiez*, *Hist. de l'art* VI, 736 a *K. Schuchhardt*, *Alteuropa*² 223. Srovnej i *Karo* v *Archiv f. R.* XII, 356 a násl. Pro Egypt *Wiedemann*, *Archiv f. Religionswiss.* XIX, 202. Pro ukrajinské okrové mohyly *M. Tallgren*, *La Pontide préscythique avant l'introduction des métaux* 112–114. V ukrajinských nálezech je ovšem

sošek v hrobech se skrčenými kostrami na Ukrajině. Je zde dobře viděti, jak jinak tutéž věc chápali lidé kultury s vyvinutým smyslem pro život posmrtný!³⁷ Z rozšíření sošek je dále patrno, že mají vztah k životu zemědělce: v pravěké jihovýchodní Evropě jsou nalézány jen v oblasti, obývané lidem rolnickým. Zajímavé pak je, že sošky představují buďto ženu (často s velmi zdůrazněnými pohlavními znaky) nebo muže s vyznačeným falusem. Zdůraznění pohlavních znaků a sošky žen s děckem v náručí nám ozřejmují, že jde o kult plodivé síly, která (po všech stránkách) v životě zemědělce hraje úlohu nejdůležitější. V tomto směru nápadně se stýkají představy pravěké Evropy i historického již východu asijského.

Několik základních druhů sošek (sedící, stojící, kostěné a p.) ukazuje, že ani v pravěké Evropě, ani v jedné kultuře, ba ani na jednom sídlišti téže kultury není jednotného standartního typu. Není možné spojovati tento zjev jedině s individuální technikou výrobců, nýbrž je nutno hledati tu i různost pojetí. To ovšem neobyčejně ztěžuje jednotný výklad sošek. Někteří badatelé vidí v idolech domácí bůžky, kteří byli uchováváni v chatách zemědělců. Vedle *Hoernes*a zastává tento názor obzvláště *C. Schuchhardt*,³⁸ který má hranici mezi ctěním bohů a předků v těchto dobách ještě za příliš nejasnou. Tu je však podivné, proč v tomto kultu předků, i když uznáváme neobyčejně vysokou úlohu ženy, drtivá většina sošek znázorňuje ženy a proč v kultu předků u ženských i mužských sošek tak nápadně jsou zdůrazňovány pohlavní znaky. Řada badatelů pak přímo u těchto

mnoho nejasného. O nálezu idolů typu lublaňských blat(!) v hrobech se skrčenými kostrami *Tallgren* na př. pochybuje. Jinak sošky (mramor, vápenec, křída, ovšem i hlína) s dlouhým krkem odpovídají typům kykladským. Dr *Borkovskýj*, *Východní oblast kulturní a otázka šňůrové keramiky* (dis. Praha 1928) má za idol i předmět z mohyly v *Jackovici* (*Bydłowski*, *Światowit* VI. 1905, str. 11. Nalezen byl ovšem na povrchu!) Je zdoben šňůrou, jako nádoby této kultury! — ³⁸ *Hoernes*, *Urg.*¹ 233; *Schuchhardt*, *Alteuropa*², 159 a 223.

sošek mluví o bohyni a to o bohyni-matce, bohyni plodnosti.³⁹ Tento druhý názor mám za pravděpodobnější, ač myslím, že všeobecně nejde o zobrazování jediné ustálené formy vyšší (božské) bytosti, nýbrž jen o rozmanité pojetí a též provedení společné základní myšlenky, o kult plodivé síly v nejširším smyslu. Jediné tehdy, vyhneme-li se dosti nebezpečné specialisaci a srovnávání s historickým východem, můžeme jednotně vysvětliti nejen různé druhy sošek ženských, ale i sošky mužské. Tím nechci ovšem uvnitř této velké jednoty popírati možnost další specialisace. Tolik o významu idolů v jejich vlastech.

Obtížnější je ovšem určití jejich bližší význam na půdě české. Pokud zůstaly i v Čechách ve svém domácím prostředí (moravská malovaná keramika), nelze jim upírati výše zmíněný význam. Jinak je tomu ovšem, jsou-li nalézány s naší keramikou vypíchanou; v té zůstávají něčím cizím, co nemělo u nás svých kořenů, nýbrž bylo k nám přineseno lidem novým a domácím lidem přejímáno nebo napodobováno. Tu je pak otázkou, zda současně s věcí (soškou) byly přijaty i tytéž názory náboženské. Zvláště v kultu musíme očekávati podstatné změny. Přes to

À PROPOS DES IDOLES NÉOLITHIQUES.

Par Dr Jiří Neustupný.

On n'a jusqu'ici mentionné de Bohême qu'une seule idole provenant de Molitorov, arr. Kouřim, publiée par A. Stocký (La Bohême préhistorique I, 86). Cependant on a trouvé des idoles nouvelles, dont l'auteur publie l'idole assise de Slavětín (fig. 7), arr. Louny, et y ajoute une autre idole peu connue de Komořany (Kommern), arr. Most (Brüx) (fig. 8).

L'idole féminine de Slavětín est d'une taille symétrique. La surface est bien polie, ornée de bandes composées de 3 lignes de pointillés — ornement analogue à la céramique pointillée la plus récente de Bohême (le style de Rössen). Le torse a une

nepochybuji, že i v Čechách — ve vypíchané keramice — lze tyto sošky právem nazývatí idoly;⁴⁰ nepovažují jich za pouhé projevy výtvarnické schopnosti právě tak jako ne za hračky, neboť není myslitelné, aby v Čechách si děti hrály s tím, co u moravských kolonistů v Čechách, na Moravě a po celé jihovýchodní oblasti požívalo úcty. Víme-li, jak vypíchaná keramika v mladší fázi je prosáklá kulturou jihovýchodní, pak těžko se můžeme odhodlati k odchylnému názoru. Nepochybně i v páskové oblasti byl kult plodnosti základním náboženským projevem (na rozdíl od severského kultu mrtvých) a vedl k tomu, že idoly docházely u nás stejného pochopení jako v oblasti jihovýchodní.

Poznámka. Za sdělení o materiálu a různé pokyny jsem vděčen těmto pánům: Dr J. Axamítovi (Praha), Dr J. Borkovskému (Praha), Dr J. L. Červinkovi (Brno), Dr F. Dvořákovi (Kolín), Dr O. Kandybovi (Praha), ak. arch. Pleyerovi (Teplice) a Dr H. Preidelovi (Most). Obrázky moravských sošek zaslal mně laskavě p. konservátor Dr. J. L. Červinka, sošku z Komořan mohl jsem prostudovati díky laskavosti »Museumsgesellschaft Teplitz«; Dr Axamít ochotně mně umožnil prohlídku sošky ze své sbírky.

hauteur de 55 mm. L'idole de Komořany est bien grossière, sans ornementation et a une hauteur de 63 mm. La tête manque. Le sexe n'est pas assez clair; de même le sens de 9 fossettes sur le dos de la figure reste obscur.

L'auteur date toutes les idoles de Bohême dans l'époque plus récente de la céramique pointillée, où les influences de la région de Sud-Est, apportées par le commerce et surtout par les colons, sont particulièrement fréquentes. On a trouvé même en Bohême (Praha, Kolín) des villages avec la céramique peinte morave d'où proviennent de même des idoles nouvelles.

L'auteur suit le type des idoles assises et résume, qu'on doit chercher les prototypes des idoles as-

³⁹ G. Glotz, La civilisation égéenne 293 o krétských idolech: grande mère; R. Dussaud, Les civilisations préhelléniques dans le bassin de la mer Égée 359: la déesse-mère. Pro pravěkou část Evropy mluví Childe (The Dawn 66, Danube 70 a 78) o bohyních (goddesses, mother goddess), G. Kosinna, Mannus I. (1909), 238: »Fruchtbarkeits-

göttin.« Také Skrilenko (Trudy XII) mluví přímo o ženském božstvu. Pro polo i plně historický orient srv. G. Contenau, Manuel d'archéologie orientale, 271 a L. Delaporte, La Mésopotamie. Les civilisations babylonienne et assyrienne, 151 a násl. a 345 a násl.

⁴⁰ Viz Schráníl, Vorgeschichte 53.

sises de Bohême et de Moravie dans la région pure de Sud-Est (notamment dans l'arrondissement bulgare-thrace), avec laquelle la Bohême possède des relations directes pendant la période la plus ancienne du bronze (culture d'Ůnětice) encore. Les autres idoles debout de Bohême et de Moravie appartiennent au groupe de Butmir.

La signification de l'ornement des idoles n'est pas unique; dans quelques cas favorables on a pu distinguer le vêtement, dans les autres (peu nombreux) le tatouage (ou la coloration du corps). Il y a de même cas, où l'ornement symbolise une partie importante du corps (la spirale sur la poitrine ou dans le sein). Mais la plupart des idoles est ornée d'une manière, analogue à celle de la céramique: il ne s'agit du vêtement, ni du tatouage, mais d'un ornement tout à fait »national« qui répond complètement au sens esthétique des tribus. Il en est ainsi même chez l'idole de Slavětín.

Toutes les idoles de l'Europe de Sud-Est n'ont

de rapports qu'à la vie — elles ont été toujours trouvées dans les villages et non dans les tombeaux. Leur présence dans les régions d'agriculteurs montre qu'il s'agit d'un culte agricole par excellence.

C'est particulièrement par l'accent du sexe (chez les idoles féminines de même que chez les masculines) qu'on voit qu'il s'agit d'un culte de la fécondité. Ce culte a été différemment compris et les idoles sont d'une forme très variée. Il n'y a pas d'unité dans l'idée de même que dans le culte. L'auteur n'admet pas les analogies prises des religions historiques d'Orient — l'idée fondamentale seulement est commune. Le sexe accentué et la supériorité des idoles féminines montre de même qu'il ne s'agit pas de culte des aïeux.

Les idoles de Bohême ne sont pas chez leur en Bohême; malgré cela il est possible d'admettre ici le même sens que dans la région de Sud-Est qui est parente avec la région de la céramique à bandes.